

Redescoberta del diner comtal urgellès de Pere el Catòlic

ANNA M. BALAGUER

Des de que en l'any 1891 A. Campaner publicà una incompleta descripció de la moneda que presentarem, mai més cap numismàtic pogué examinar-la. Malauradament A. Campaner no detallava ni pes ni diàmetre i es limitava a una esqueta descripció de la seva estampa que no acompanyava ni tan sols d'un dibuix.¹

Per tot això aquesta moneda fou l'únic tipus comtal que Botet² no pogué reproduir i el mateix ens succeí a nosaltres en redactar el corpus de la moneda comtal.³ En aquest darrer treball, malgrat que afegíem onze tipus comtals nous respecte a l'obra de J. Botet, seguíem sense poguer mostrar l'estampa d'aquesta introbada moneda. Encara en la recent obra de M. Crusafont,⁴ l'autor ha d'acontentar-se en transcriure la precària descripció original i, curiosament, aquest és l'únic tipus que no pogué ésser il·lustrat.

Cal imaginar, doncs, la nostra sorpresa i satisfacció quan tot examinant una antiga i important col·lecció de moneda catalana retrobarem, al cap de cent anys, l'esmunyadissa moneda.

Anvers: .PETRVS COME (ME nexades), Creu equilateral amb un punt en el tercer espai.

Revers: VRGEL subrallat amb una línia de punts i escrit horitzontalment sobre un arbre.

Pes: 0,84 gr. Diàmetre: 18 mm.

Com hem dit la peça fou descrita per A. Campaner, qui probablement tampoc veié la moneda directament. Segons fa constar les dades li havien estat comunicades per A. Pedrals i la moneda era aleshores a la col·lecció de

1. CAMPANER, A.: *Indicador Manual de la Numismática Española*, Palma, 1891, p. 568, en un suplement o apèndix final.

2. BOTET I SISÓ, J.: *Les monedes catalanes*, Barcelona, 1908, p. 154, núm. 125.

3. CRUSAFONT, M.; BALAGUER, A. M.; PUIG, I.: «Els comtats catalans: Les seves àrees d'influència. I Corpus», *I Symposium Numismático de Barcelona*, 1979, vol. I, p. 442, tipus 4.

4. CRUSAFONT, M.: *Numismática de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval*, Madrid, 1982, p. 188, núm. 102.

J. Armengol. Res sabem d'aquesta col·lecció que Botet no pogué pas estudiar, ja que com diu el mateix autor el senyor Armengol havia mort i no pogué localitzar la seva col·lecció. Afortunadament hem pogut retrobar la moneda, tants anys perduda, i donar-la a conèixer. Queda així resolta una altra incògnita de la numismàtica catalana.

Atribució

Si repassem la història del comtat d'Urgell veurem que hi ha quatre comtes que tenen el patronímic de Pere. Tractarem de veure les seves cronologies i confeir les dades històriques i numismàtiques per a determinar a quin dels quatre ha de correspondre aquesta encunyació de la qual ens en ha arribat aquest exemplar únic.

Els comtes o regents del comtat als que ens referim són el següents:

Pero Ansúrez (1102-1115) regent d'Ermengol VI (1102-1115).

Pere el Catòlic (1209-1213).

Pere infant de Portugal (1231).

Pere infant d'Aragó (1347-1408).

El darrer d'aquests Peres, l'infant Pere d'Aragó pot clarament descartar-se, ja que d'aquest comte en coneixem monedes de dues emissions diferents. La primera, probablement feta a Agramunt, segueix la tipologia dels regnats anteriors, amb bàcul a l'anvers, i el seu estil artístic no permet dubtar de que es tracta d'una emissió tardana. La segona emissió, probablement feta a Barcelona, canvia el tipus del bàcul per un escut en cairó amb les armes d'Urgell i les reials. La inclusió de les armes reials mostra clarament que ha de correspondre a l'infant Pere d'Aragó, comte d'Urgell. Per altra banda, les característiques tipològic-estilístiques i paleogràfiques d'ambdues emissions fan que les hagen de situar en un període tardà (segles XIV-XV).⁵

De la llista de comtes o tutors de nom Pere, que hem donat, sembla que podem també deixar de considerar a Pero Ansúrez, comte de Valladolid, avi i tutor d'Ermengol VI. Botet atribuí a aquest regent, en la minoritat del seu net, una moneda amb llegenda PETRVS COMES, amb creu interior a l'anvers i VRGELLODVS amb una T, en el camp, amb alfa i omega, en el revers.⁶ Les objeccions que a primera vista podríem fer-se a aquesta atribució s'esvacixen en analitzar els arguments de l'autor, que els nous estudis reconsiderant la qüestió no fan més que ratificar i completar. En primer lloc, tenim que aquest tipus amb T guarda una extraordinària analogia amb uns diners d'Alfons VI i d'Alfons VII de Castella-Lleó, la qual cosa fa pensar amb una còpia d'aquest model.⁷ Això està en consonància amb la forta relació establerta en aquest període entre el comtat i aquells regnes.

Per altra banda, sembla que hi ha certa continuïtat en el seguiment dels models castellans, ja que coneixem una moneda a nom d'Ermengol amb la

5. Per a la qüestió de les dues emissions de Pere d'Aragó, vid. BOTET, *op. cit.*, pp. 162-4.

6. BOTET, J., *op. cit.*, p. 153, núm. 122.

7. HEISS, A.: *Monedas hispano-cristianas desde la invasión de los árabes*, vol. I, lám. I, núms. 1, 2, 3; lám. 2, núm. 27.

simbologia del Crismó amb alfa i omega,⁸ tipus molt arrelat en les amonedacions castellaness i lleoneses del segle XII.

Les formes emprades en la moneda de Pero Ansúrez no volen pas indicar, com podria semblar, que el regent es titulés comte d'Urgell, ja que no es titula així en els documents. Recordem, però, que Pero Ansúrez era comte, per bé que de Valladolid, i per això podia utilitzar lliurement del títol de comte, sense que s'atribueixi necessàriament el de comte d'Urgell. M. Crusafont⁹ ha fet observar un cas similar en les monedes carcassoneses de Pere, bisbe de Girona. Aquest personatge en encunyar moneda a Carcassona, comtat que compartia, es titula *Petrus Episcopus*. Aquesta dignitat no li pervé de tenir l'episcopat en el lloc d'emissió, sinó a Girona. El fet, però, és que ell és bisbe, com Pero Ansúrez és comte i així es titulen.

Més problemàtica és l'estranya terminació amb -DVS de la forma VRGEL·LLODVS del revers. L'explicació més clara és pensar que -DVS és l'abreviatura de DominVS.¹⁰ És a dir, que interpretariem les llegendes d'anvers i revers com: PETRVS COMES/VRGELLO DominVS. Sembla que el comte pren la forma més reservada de senyor d'Urgell com veiem, també, en aquest document:

*Hec est convenientia quam facio ego comes Petrus et nos seniores de Urgello vobis domino Raymundo Barchinonensi comiti et uxori vestre.*¹¹

És clar que si Pero Ansúrez s'hagués volgut titular comte d'Urgell ho hauria fet adoptant una forma més explícita, similar a l'emprada per a designar al comte de Barcelona en el document, i no s'hauria buscat la forma més ambigua i reservada del «*nos seniores de Urgello*», que sembla alludir o incloure al net. Cal, doncs, oblidar les consideracions de Botet sobre aquest punt, ja que l'autor no acceptà la interpretació de DVS per DominVS pel convenciment de que Pero Ansúrez no es titulà mai senyor d'Urgell.¹² La nova reconsideració i matitzacions que hem fet no fan més que reforçar l'atribució a Pero Ansúrez i ens permeten, també, de descartar que la moneda a nom de Pere amb arbre en el revers li pugui correspondre.

Hi ha encara un altre comte de nom Pere al que difícilment podrem atribuir-la. Es tracta de l'infant Pere de Portugal, maridat amb la comtessa Aurembiaix (1229). Coneixem monedes a nom d'Aurembiaix, la qual cosa fa difícil que el consort encunyés a son nom en vida de la comtessa. Aquesta morí l'any 1231 sense fills i legà el comtat al seu marit. Al cap de pocs mesos, però, Pere de Portugal permutà amb Jaume I el comtat pel senyoriu vitalici de les illes de Mallorca i Menorca.¹³ És molt poc probable, doncs, que en el poc temps

8. CRUSAFONT, M., *op. cit.*, p. 188, núm. 100, on es reproduïx fotogràficament aquesta moneda per primera vegada.

9. CRUSAFONT, M., *op. cit.*, p. 62.

10. Així ho entengué ja CAMPANER, A., «Descripción y clasificación de las monedas del condado de Urgel», *Memorial Numismático Español*, vol. I, pp. 49-50. Cal advertir, però, que la major part de les conclusions d'aquest treball de Campaner avui ja no són vàlides.

11. Es tracta de la donació de la meitat de la zuda de Balaguer a Ramon Berenguer III feta per Pero Ansúrez l'any 1105. El document està contingut en el *Liber Feudorum Maior*, ed. Miquel Rossell, Barcelona, 1946, document 159. El mateix document és també parcialment traduït per MONFAR Y SORS, D., *Historia de los Condes de Urgel*, Barcelona, 1853.

12. BOTET, J., *op. cit.*, p. 160.

13. SOBREQUÉS, S.: *Els barons de Catalunya*, 3a. ed., Barcelona, 1970, p. 76.

transcorregut entre la mort de la comtessa i els tractes amb Jaume I, el comte Pere encunyés monedes. En cas de que ho hagués fet, però, caldria pensar que hauria seguit el model del bàcul, clàssic en el comtat, que trobem en l'anterior emissió d'Aurembiaix i no el de l'arbre. Aquesta darrera consideració ens permetria potser de pensar en la possibilitat de que les monedes a nom de Pere i amb bàcul, que ja Campaner atribuï a Pere infant d'Aragó,¹⁴ fossin de Pere de Portugal. De tota manera, el curt període en que aquest darrer tingué el comtat, el poc interès que mostrà en conservar-lo i la relativa abundància de les peces conegudes fan gairebé inviable aquesta hipòtesi. Cal també recordar que la paleografia ens porta a èpoques més tardanes.

De la relació que hem donat inicialment ens resta ara de considerar el comte-rei Pere el Catòlic com a possible responsable d'aquesta encunyació. Com sabem, en morir Ermengol VIII els drets del comtat passaren a la seva filla Aurembiaix, que era encara una nena. Tot aprofitant aquestes circumstàncies, Guerau de Cabrera usurpà el comtat i per contrarrestar-ho la comtessa vídua, Elvira, el cedí al comte-rei Pere, resguardant, però, els drets d'Aurembiaix. Aquests tractes amb Pere I es feren a Lleida l'any 1209 i Pere es titulà des de l'aleshores comte d'Urgell.¹⁵ No és, doncs, sorprenent que Pere el Catòlic fes encunyar moneda en el comtat a nom seu. És ben cert, però, que aquesta moneda no segueix el tipus del bàcul inaugurat en temps d'Ermengol VII, probablement encunyat a Agramunt, població que comença a prendre importància a partir de la carta de poblament del 1163.¹⁶ Aquest tipus agramuntès amb bàcul el retrobarem en els tipus a nom de Guerau, d'Aurembiaix i en posteriors.

Tot això, no ens desdii, però, que la moneda que presentem correspongui a Pere el Catòlic, sobretot en considerar que hi han raons per a pensar que l'emissió es féu a Lleida. Ens explicarem: Les primeres monedes urgellesses, és a dir, les que atribuïm a Pero Ansúrez i a Ermengol VI, foren encunyades segurament a Balaguer, com és acceptat.¹⁷ Les emissions amb bàcul, iniciades amb Ermengol VII i que degueren continuar invariades amb Ermengol VIII, es bateren a Agramunt. Així ho demostren els esments monetaris que trobem a partir del 1164¹⁸ i que es refereixen a la moneda del comtat com moneda agramuntesa, denominació que es generalitzarà per a designar la moneda d'Urgell. Ara bé en el període de lluites que següen a la mort d'Ermengol VIII provocades per les pretensions de Guerau de Cabrera sobre el comtat, la comtessa Elvira i la seva filla Aurembiaix estan a Lleida mentre que l'urpador es fa fort en zones més septentrionals del comtat.¹⁹ No és, doncs, sorprenent que Pere el Catòlic, defensor dels drets d'Aurembiaix i que es titula comte d'Urgell pel tracte fet amb la mare d'aquesta, encunyés a Lleida, ciutat que havia estat infeudada després de la seva conquesta als comtes d'Urgell i de la qual n'eren també propietaris d'una tercera part.

Hom pot ara preguntar-se quina importància té el fet de que la moneda hagi estat batuda a Balaguer, Lleida o Agramunt de cara a trobar una expli-

14. CAMPANER, A.: «Descripción...», *art. cit.*, pp. 55 i ss.

15. MONFAR Y SORS, D., *op. cit.*, pp. 438 i ss.

16. FONT Y RIUS, J. M.: *Cartas de Población y franquicia de Cataluña*, Barcelona, 1969, doc. 122.

17. Vid. MONFAR Y SORS, D., *op. cit.*, pp. 295 i ss.

18. Vid. BERTARN, P.: «Notes sobre l'origen i expansió de la moneda d'Agramunt», *Urgellia*, 3, 1980, pp. 307-318.

19. LLADONOSA, J.: *Història de Lleida*, Tàrraga, 1972, p. 305.

cació del canvi de tipus del bàcul per l'arbre. La raó la trobem en veure que la ciutat de Lleida, igual que la de Tortosa, des dels temps de la conquesta fou integrada a l'àrea de circulació legal del diner jaqués²⁰ i aquest amonedatge es caracteritza, precisament per la simbologia de l'arbre. No és, doncs, sorprenent que Pere el Catòlic en encunyar moneda, com a comte d'Urgell a Lleida, ciutat en la que tradicionalment hi circula la moneda aragonesa, adopti el tipus de l'arbre clarament inspirat en aquesta.

El tipus de l'arbre el trobarem encara en una emissió que M. Crusafont situa en el període que seguí a la mort del rei Pere (1213) i en el qual apareix com a protector dels drets d'Aurembaix el prohom Guillem de Cervera, verdader governador de Lleida dels comtes d'Urgell i que es casà amb la comtessa Elvira.²¹

L'oportuna aparició d'aquesta peça, de la qual constava la seva existència, però que mai ningú havia vist reproduïda resol una nova incògnita de la moneda urgellesa. El fet d'haver retrobat la peça comprova per una banda la veracitat de la seva existència, mai posada en dubte però mai demostrada, i per l'altra ens permet d'il·lustrar tots els tipus coneguts del comtat d'Urgell.

20. BELTRÁN, P.: «Los dineros jaqueses», *Obra Completa*, vol. II, Zaragoza, 1972, p. 438, amb referència a VILLANUEVA, *Viaje literario a las iglesias de España*, vol. XVI, p. 13. Vid., també, SOLDEVILA, F., *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963, p. 182.

21. Es tracta de la controvertida moneda amb llegendes CERVARIA i PAX VOBIS. Vid. CRUSAFONT, M., *op. cit.*, pp. 64-65.